

Sürdürülebilir Kalkınma

Editörler:

Nurettin ÖZGEN

Mustafa KAHYAOĞLU

2. Baskı

Editörler: Prof. Dr. Nurettin ÖZGEN - Prof. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

ISBN 978-605-241-813-0

DOI 10.14527/9786052418130

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Eylül 2019, Ankara

2. Baskı: Ekim 2021, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.

Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA

Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Bilgi üretimi ve küresel ötesi yayılım faaliyetlerinin yüksek hızda devam ettiği bir siber çağdayız. Her tür üretim ve tüketimin temel periyodik zaman formlarında (*geçmiş, şimdi ve gelecek*) yapılan(dırıl)an bir olgu olarak *sürdürülebilirlik kavramı*; eğitimden ekonomiye, biyolojiden coğrafyaya, tarihten tarım bilimlerine kadar birçok disiplinle iç içe geçmiştir. Geçmişe dair deneyim ve yaşama dair ayak izlerinden ders alınarak, hem günümüz hem de gelecekle ilgili tüm yaşamsal pratiklerle ilgili bir kavram olarak *sürdürülebilirlik*; yerel olduğu kadar, küresel ölçekli bir kavramdır. Öyle bir kavram ki, yaşamın tüm aşamalarında gündemin temel konusu ve tartışılan temanın ana odağı olarak geleceğe yol vermektedir. Yeni doğan bir çocuğun aile içi rollerinden eğitime başlayacağı okul müfredatına, ülkelerin daha müspet gündelik yaşam politikalarından, Birleşmiş Milletlerin küresel ölçekli tematik yaklaşım ve uygulamalarına kadar hemen her alanda gündem maddesi olabilmektedir. İşte “sürdürülebilirlik” kavramı böylesine derin ve çok boyutlu yaşamsal pratiklerin bir odağı olarak; hem genel ve özel, hem de yerel ve küresel ölçekli pratiklerin bir bileşkesi olarak, dikotomik bir üretimi ifade eder.

Bir yönüyle ülkelerin diğer yönüyle özel şirketlerin kaçamadıkları, saklanamadıkları veya göz ardı edemedikleri bir kavramdır. Hem üreticiyi, hem de tüketiciyi, hem bugün yaşayan insanları hem de gelecekte yaşayacak insanları etkileyen bir kavramdır. Dolayısıyla bu kadar geniş bir yaşamsal etki alana sahip olan bir kavramı nasıl anlatabiliriz? Farkına var(ıl)ması, anla(şıl)ması ve algıla(n)ması kolay olmayan, oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir kavram olarak *sürdürülebilirlik*, okuyucuya nasıl aktarılabilir? Hiç şüphesiz çoklu bakış açısı ve işbirliğiyle bu hedefe ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda, *10 farklı üniversitede* görev yapan ve sürdürülebilirlik kavramına farklı pencerelerden bakabilen, okuyucunun dimağını açabilecek *16 farklı akademisyenin* katkılarıyla bu kitap hazırlandı. *13 bölümden* oluşan bu akademik çalışmanın her bir bölümü bir kitap olma özelliği taşısa da temel amacımız raflar dolusu kitap yazmak değil, sürdürülebilirlik kavramının özünü derinlemesine sunmak ve okuyucuda bir farkındalık yaratmaktır. Ayrıca bu kitap her ne kadar yükseköğretim kurumunun öğretmen yetiştiren fakültelerine yönelik olsa da sadece bir ders kitabı özelliği taşımamakta, aynı zamanda, tüm disiplinler için bir başvuru kaynağı olarak da önem taşımaktadır.

Kitabın *ilk bölümünde* bilim insanlarının akademik çalışmalarda, kongre ve sempozyumlarda yaptıkları rutin konuşmalarda, ekonomistlerin yılsonu değerlendirmelerinde, siyasetçilerin halka verdikleri vaatlerde, öğretmenlerin sınıf içi rollerinin bir gereği olarak öğrencilere aktardıkları bilgilerde, herhangi bir ülkenin meclisinde yapılan konuşmada veya Birleşmiş Milletlerin raporların-

da kendisinden sıklıkla bahsettiren sürdürülebilirlik kavramıdır. Gündelik hayatımızda dilin ve yazının içine nüfus etmiş bu kavramın etimolojisi ve kullanım alanları tematik alan ve ana başlıkları kapsamında açıklanmıştır. Sürdürülebilirlik kavramının 13. Yüzyıldan günümüze değin nasıl bir evrilme geçirdiği ve günümüzdeki popüler kullanımıyla *sürdürülebilir kalkınma* kavramına evirildiğine ilişkin tarihsel süreç ve perspektifler, güncel bilgilerle aktarılmıştır.

“*Ekolojik ayak izimiz*” başlığıyla, kitabın *ikinci* bölümünde, insan merkezli bir bakış açısıyla, nesneleştirilen doğaya yönelik gelişmelere yer verilmektedir. Nasıl ki karlı bir zeminde hareket eden tüm canlıların geride bırakacakları ayak izleri oluşursa ya da her internete girdiğimizde dijital bir parmak izi bırakıyorsak, aynı şekilde yaşadığımız gezegende yaşamsal faaliyetlerimizi sürdürürken kendi ekolojik ayak izimizi bırakmış oluyoruz. Ekolojik ayak izimiz ne kadar büyük ve derin olursa sürdürülebilir temiz bir dünyadan o kadar uzaklaşıp, aynı zamanda kendi geleceğimizi yok ettiğimizi söyleyebiliriz. Bu durum her yıl Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tarafından yayınlanan raporlarla bizlere hatırlatılmaktadır. Bu raporlara kulak vermekte fayda vardır. Herkes *-hem bireysel hem de kurumsal olarak-* kendi ekolojik ayak izini hesaplayıp şapkayı önüne alıp geleceğini planlamalıdır. İşte bu bölümde hem bu raporların sonuçları hem de geç kalmadan temiz bir dünyada yaşamak için yapılması gerekenlere yer verilmiştir.

Toplumlar değişir mi? toplumlar değişmeli mi? sosyal değişim zorunlu mu? Bilgi toplumuna giden yolda sürdürülebilirlik nedir? Bunun cevabını öğrenmek istiyorsanız. Üçüncü bölüme bakın. Eski Yunanlı filozof Heraklitos’unda dediği gibi “*değişmeyen tek şey değişimin kendisidir*”. Bir toplumun fiziksel çevresi, demografik yapısı, ekonomik ilişkileri o toplumu nasıl değiştirir? Toplumun etik değerleri, normları, kültürel değişimleri nasıl olmalı? Ve bunun sürdürülebilirlikle ilişki nedir? “*Toplumsal değişim bağlamında sürdürülebilirlik*” adlı *ikinci* bölümde bu konu irdelenmiştir.

Rönesans’ın en büyük düşünürlerinden, Erasmus’un ifadesiyle; “*gençlerin iyi eğitilmesi o ulusun en büyük umududur*”. Peki, öyle bir eğitim sistemi düşünün ki sürekli değiş(tiril)en bir sistem, böyle bir eğitim sisteminde sürdürülebilirlikten ve başarıdan bahsetmek mümkün mü? Ya da bir ülke/toplum düşünün ki, her yıl OECD ülkeleri arasında yapılan sınavlarda, hep sonlarda yer alsın. Bu durum sürdürülebilir mi? sürdürülemez mi? Bunun için ne önerirsiniz? “*Eğitim ve sürdürülebilirlik*” adlı *dördüncü* bölümde bu konuya yer verilmiştir.

Son zamanlarda yapılan araştırmalarda dünya üzerinde 5 farklı insan ırkının 195 farklı ülkede 7 bin farklı dili konuştuğu, 4 bin civarında dini inanç ve 5 bin civarında farklı kültürlere ev sahipliği yaptığı belirtilmektedir. Peki, bunların sürdü-

rülebilirliği nedir? Siyasal, sosyolojik, ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişmeler açısından tüm bu alanların sürdürülebilirliği nedir? Bu konuda gerçekler bize ne söylemektedir? İnsanlık nedir? Kimlik, aidiyet, toplumsal birliktelik ve kültürel farklılıklar insanoğlu için neden önemlidir sorularının cevabını “*insanlığın geleceği ve sürdürülebilirlik*” adlı *beşinci* bölümde bulabilirsiniz.

Altıncı bölüm ise, bir trajedi olarak sürdürülebilirliğin önündeki en büyük engellerden biri olarak tanımlanan zorla ve zorunlu göçlerden kaynaklı pratiklerdir. Göç, yoksulluk, eşitsizlik, sosyal adaletsizlik ve insani gelişmişlik düzeyi indeksi (İGE) işte bu konular; “göç, yoksulluk ve eşitsizlik” başlıklı *altıncı* bölümünde anlatılmaktadır.

Doğanın korunması ve bu korumanın devam ettirilebilmesi için mekanik bir etki-tepki mekanizmasına dayanan çözüm arayışları yerine organik ve doğanın özülle uyumlu, daha kalıcı politikaların gerekli olduğu konusu ise *yedinci* bölümde, “*sürdürülebilir çevre*” bölümünde, detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Sürekli, daimi, devamlı olma kabiliyeti veya becerisi anlamına gelen sürdürülebilirlik kavramı aslında iklim değişikliği, küresel ısınma, biyolojik çeşitliğin azalması, ozon tabakası deliği gibi ekolojik sorunlarının yoğunlaşmasıyla gündeme gelmiş bir kavramdır. Dolayısıyla ekoloji ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi *sekizinci* bölümde; “*ekoloji, küresel çevre sorunları ve sürdürülebilirlik*” başlığıyla yer almaktadır.

Her geçen gün yeni teknolojilerle tanışan ve doğa ile yeterince bütünleşmemiş onu tanımayan doğaya uzak bireylerden oluşmuş bir toplum doğayı koruyabilir mi? Doğayı koru(ya)mayan bir toplumda sürdürülebilirlikten bahsetmek mümkün mü? İşte “*doğayla uyumlu sürdürülebilir bir toplum*” adlı *dokuzuncu* bölümde sürdürülebilir toplum ve doğayla nasıl uyum içinde yaşanabileceği konusunda ilgili olarak okuyucuya önemli bilgiler aktarılmaktadır. Bununla bağlantılı olarak; “*nüfus, ekonomik sistem ve doğal çevre*” konularının sürdürülebilirlik açısından ne tür anlamlar ihtiva ettiğine ilişkin açıklamalar ise, *onuncucu* bölümde yer almaktadır.

On birinci bölüm dikkatle okumanız gereken bölümlerden biridir. Bu bölümde, “*teknolojik gelişmeler, tüketim alışkanlıkları ve çevre*” arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Okumaktan zevk alacağınız ve sürdürülebilirlik kavramının kalbine ineceğiniz bir bölümdür. Teknolojik gelişmelerin tarihçesinden tüketim alışkanlıklarına ve bunun sürdürülebilirlik olgusuyla ne tür bağlantılar oluşturduğu hususunda detaylı bilgiler verilmektedir.

On ikinci bölümde “*sosyal sorumluluk çalışmaları, somut ve somut olmayan kültürel miras yönünden sürdürülebilirlik*” başlığıyla insan, çevre, sorumluluk ev süreçleri kapsamaktadır. Bu bölümde sosyal sorumluluk fikrinin ortaya çıkışından

günümüze kadar geçirdiği tarihsel süreçler, görünmez el teorisi, sosyal sorumluluk ve topluma hizmetinin kurumlar tarafından bir felsefe haline nasıl gelindiği? Sosyal sorumluluk uygulamalarının sürdürülebilir toplum için ve ortaklaşma kültürünü geliştirme nasıl katkı sağlayacağı bunun hem çevreye hem de gelecek kuşaklara nasıl umut olduğu üzerinde durulmuştur.

Kitabın son, on üçüncü bölümde ise, insan-doğa ilişkileri, ekolojik krizler ve bunların insanoğluna (aslında gezegensel yaşama) etkisi, eko-feminizmden eko-faşizme, eko-kalkınmadan, sürdürülebilir kalkınmaya kadar bir çok farklı yaklaşım üzerinden ve bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla öyle bir yapı veya sistem düşünün ki hem etkilesin, hem etkilensin, hem yaşam kaynağı olsun, hem de binlerce yıllık süzgeçten geçmiş kendine özgü yasaları ve kanunları olsun, insanoğlu var olmadan önce de var olsun, insanoğlu yok olsa da var olacak bir yapı veya sistem düşünün işte bunun adı doğadır/ yaşam alanıdır.

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editörler: Prof. Dr. Nurettin ÖZGEN - Prof. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU

1. BÖLÜM: Sürdürülebilirlik kavramı ve kullanım alanları

Prof. Dr. Nurettin ÖZGEN, Ankara Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-9191-1579

2. BÖLÜM: Ekolojik Ayak İzimiz

Prof. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU, Siirt Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Mehmet DEMİRKOL, Dicle Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-1973-0364

3. BÖLÜM: Toplumsal Değişim ve Sürdürülebilirlik

Doç. Dr. Fırat Kıyas BİREL, Dicle Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-2001-0260

4. BÖLÜM: Eğitim ve Sürdürülebilirlik

Arş. Gör. Dr. Ahmet Gökmen, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Solak, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay Ekici, Gazi Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-2418-1929

5. BÖLÜM: İnsanın Geleceği ve Sürdürülebilirlik

Arş. Gör. Dr. Halit KIRIKTAŞ, Siirt Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-5230-3041

6. BÖLÜM: Göç, Yoksulluk ve Eşitsizlik

Prof. Dr. Nevzat GÜMÜŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4144-9990

7. BÖLÜM: Sürdürülebilir Çevre

Dr. Öğr. Üyesi Volkan DURAN, Iğdır Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-0692-0265
Prof. Dr. Gülay EKİCİ, Gazi Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-2418-1929

8. BÖLÜM: Ekoloji- Küresel Çevre Sorunları ve Sürdürülebilirlik

Dr. Öğr. Üyesi Salman ÖZÜPEKÇE, Dicle Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-1763-8011

9. BÖLÜM: Doğayla Uyumlu Sürdürülebilir Bir Toplum

Dr. Bekir GÜLER, Bartın Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-5713-4347

10. BÖLÜM: Nüfus, Ekonomik Sistem ve Doğal Çevre

Prof. Dr. Ali MEYDAN, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-1278-096X

11. BÖLÜM: Teknolojik Gelişmeler, Tüketim Alışkanlıkları ve Çevre

Dr. Öğr. Üyesi Ali İLHAN, Artvin Çoruh Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-6989-8048

12. BÖLÜM: Sosyal Sorumluluk Çalışmaları ve Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği

Prof. Dr. Sultan BAYSAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-7431-7973

13. BÖLÜM: İnsan-Doğa İlişkiselliğinde Sürdürülebilirliğin Yeniden Düşünülmesi

Doç. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY - Dokuz Eylül Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-0338-1366

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	vii

1. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE KULLANIM ALANLARI

Sürdürülebilirlik Kavramı ve Etimolojisi	2
Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Temel Bileşenleri	3
Disiplinlerarası Bir Kavram Olarak Sürdürülebilirlik	6
Toplumsal Ekoloji ve Ortaklaşma Kültürünün Geliştirilmesi.....	10
Eğitim ve Sürdürülebilirlik.....	13
Resmi İdeolojinin Aygıtladığı Bir Eğitim Sistemi Sürdürülebilir Değildir	15
Eleştirel Eğitim: “Yaşanılabilir Bir Ortak Yaşamı İnşa Etmek”	17
Gençliğe Yatırım: Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Geleceğe Yatırım Yapmak.....	19
İnsanlar	20
Dünyamız	24
Ortaklıklar.....	25
Barış	26
Refah.....	29
Sonuç.....	31
Kaynakça.....	33

2. BÖLÜM

EKOLOJİK AYAK İZİMİZ

Giriş.....	38
Ekolojik Ayak İzi.....	38
Minimum Sürdürülebilirlik Kuralı	41
Ekolojik Ayak İzi Bileşenleri.....	41
Ekolojik Ayak İzi ve Çevresel Yakınsama.....	43
Dünyada ve Türkiye’de Ekolojik Ayak İzi.....	45
Türkiye’de Ekolojik Ayak İzi Üzerine Yapılan Çalışmalar	48
Ekolojik Ayak İzinin Azaltılması İçin Yapılması Gerekenler.....	49
Sonuç.....	50
Kaynak	51

3. BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Giriş.....	54
Toplumsal Değişim ve Sürdürülebilirlik	54
Toplumsal Değişimin Yapısı ve Boyutları ile Sürdürülebilirlik.....	57
Etik Değerler, Normlar, Kültürel Değişimler, Melezleşme ve Sürdürülebilirlik	61
Teknolojik Değişim ve Sürdürülebilirlik.....	63
Bilgi Toplumu ve Sürdürülebilirlik	65
Z Kuşağı ve Sürdürülebilirlik.....	66
Sonuç.....	67
Kaynakça.....	68

4. BÖLÜM

EĞİTİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Giriş.....	72
Sürdürülebilirlik	73
Sürdürülebilir Kalkınma	74
Sürdürülebilirlik ve Eğitim.....	77
Sürdürülebilirlik ve Eğitimin Tarihsel Gelişimi	78
Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim Kavramı.....	83
Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim Alanında Türkiye'den Uygulama Örnekleri	85
Kaynakça.....	89

5. BÖLÜM

İNSANLIĞIN GELECEĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Giriş.....	94
İnsanlık Kavramı, Bileşenleri ve Gelecek	95
Sürdürülebilirlik ve Gelecek.....	96
Siyasal Sistemler ve Toplumsal Geleceğin Sürdürülebilirliği.....	97
Sosyolojik Açından İnsanlığın Geleceği ve Sürdürülebilirlik	98
Kimlik, Aidiyet ve Toplumsal Birlikteliğin Sürdürülebilirliği.....	100
Ekonomik Gelir, Sınıfsal Ayrışma ve Toplumun Sürdürülebilirliği	100
Ekolojik Açından İnsanlığın Geleceği ve Sürdürülebilirlik.....	101
Bilim ve Teknoloji Açısından İnsanlığın Geleceği ve Sürdürülebilirlik	103
Yeşil Enerji ve Yeşil Teknoloji	104
Topraksız Tarım.....	105
Organik Tarım	105

Bitki Türlerinin Islahı ve GDO.....	106
Tohum, Yumurta Gen ve Sperm Bankalarının Oluşturulması	107
Yerleşim Alanlarında Yeşil Dönüşüm Hareketleri ve Geri Dönüşüme Dayalı üretim.....	107
İnsan Genom Projesi ve Klonlama Teknolojisi.....	108
Yapay Doku, Organ Üretimi ve Kök Hücre Uygulamaları	108
Yapay Zekâ Teknolojisi ve Dijital Dönüşüm.....	109
Uzayda Genişletilebilir Yaşam Ortamı Araştırmaları	110
Sonuç.....	110
Kaynakça.....	111

6. BÖLÜM GÖÇ, YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİK

Giriş.....	114
Göç	114
Yoksulluk	121
İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE).....	132
Sonuç.....	135
Kaynaklar.....	136

7. BÖLÜM SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

Giriş.....	140
Sürdürülebilirlik kavramı.....	141
Sürdürülebilir Çevre	151
Sosyal Bağlam	157
Biyçeşitliliğin Korunması.....	157
Rejeneratif Kapasite	157
Yeniden Kullanılabilirlik ve Geri Dönüşüm	157
Yenilenemeyen Kaynakların ve Atık Üretiminin Kısıtlanması	158
Sürdürülebilir Bir Çevreye Dayalı Eğitim Programı İçin Organik Doğa Yaklaşımı. 158	
Sürdürülebilirlik İçin Bir Eğitim Programının İçerik Taslağı.....	165
Sonuç.....	167
Kaynakça.....	167

8. BÖLÜM

EKOLOJİ- KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Giriş	170
Ekolojinin Tanımı ve Konusu	170
Ekolojinin Tarihçesi	171
Başlıca Ekolojik Faktörler.....	172
Ekosistem Kavramı	173
Ekolojinin Temel İlkeleri	174
Ekolojiye İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar.....	175
Klasik Sosyoloji Teorileri.....	175
20. Yüzyıl Sosyoloji Teorilerinde Ekoloji	176
Yeni Ekolojik Paradigma	176
Derin Ekoloji.....	177
Toplumsal Ekoloji	178
İnsan Merkezci Yaklaşım	179
Hayvan Merkezci Yaklaşım	180
Risk Toplumu	180
Eko Turizm.....	181
Ekolojik Bölge (Eko Bölge) Kavramı	183
Türkiye’de Ekolojik Bölge Kavramı	184
Küresel Çevre Sorunları ve Sürdürülebilirlik	186
Su Kirliliği	188
Tarımsal Kirlilik.....	190
Endüstrinin Neden Olduğu Kirlilik.....	190
Toprak Kirliliği	190
Gürültü Kirliliği.....	191
İnsan Sağlığına Etkisi.....	191
Işık Kirliliği	192
Radyoaktif Kirlilik.....	192
Katı Atık Kirliliği.....	193
Sonuç.....	193
Kaynakça.....	194

9. BÖLÜM

DOĞAYLA UYUMLU SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR TOPLUM

En Büyük Zenginliğimiz: Doğa	198
İnsan-Doğa İlişkilerinin Tarihsel Değişimi	199
Doğa Konusundaki Etik Yaklaşımlar	201

İnsan Merkezci Yaklaşımlar	201
Canlı Merkezci Yaklaşımlar	202
Doğa Merkezci Yaklaşımlar	202
Derin Ekoloji Yaklaşımı.....	203
Toplumsal Ekoloji Yaklaşımı	203
Eko-feminizm.....	204
Eko-sosyalizm.....	204
Eko-dindarlık.....	204
Sürdürülebilir Toplum	205
Doğayla Uyumlu Bir Toplum Haline Gelmek	206
Doğayla Bağları Güçlendirme Yolları	208
Sonuç.....	210
Kaynakça.....	212

10. BÖLÜM

NÜFUS, EKONOMİK SİSTEM VE DOĞAL ÇEVRE

Giriş	214
Nüfus ve Sürdürülebilirlik	215
Nüfusun Dağılışı.....	218
Nüfus Artışı	219
Nüfus Sorunları ve Doğal Çevre	221
Göç	222
Eğitim ve Sağlık Hizmetleri	224
Tüketim Alışkanlıkları	224
Yetersiz Beslenme	225
Ekonomik Sistem ve Sürdürülebilirlik	225
Doğal Çevre ve Sürdürülebilirlik	227
Tarım Alanlarının Daralması.....	228
Ormanların Tahribi.....	229
Sulak Alanların Ortadan Kalkması.....	229
Tatlı Su Kaynaklarının Azalması ve Niteliğinin Bozulması.....	230
Biyolojik Çeşitliliğin Hızla Azalması	230
Erozyon.....	231
Sonuç.....	231
Kaynakça	233

11. BÖLÜM

TEKNOLOJİK GELİŞMELER, TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI VE ÇEVRE

Giriş	236
Kalkınma ve Çevre	237
Teknolojik Gelişmeler ve Sürdürülebilirlik.....	238
Teknoloji Gelişiminin Kısa Tarihçesi.....	240
XIX. ve XX. Yüzyıllarda Teknoloji	241
Teknolojik Gelişmelerin Tüketim Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi	243
Tüketimde Sürdürülebilir ve Çevre	244
Teknolojik Gelişmelerin Çevre Üzerindeki Etkisi.....	248
Sonuç.....	251
Kaynakça	252

12. BÖLÜM

SOSYAL SORUMLULUK ÇALIŞMALARı VE KÜLTÜREL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Giriş.....	256
Sosyal Sorumluluk Çalışmaları	257
Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Yönünden Sürdürülebilirlik.....	273
Sonuç.....	295
Kaynakça.....	296

13. BÖLÜM

İNSAN-DOĞA İLİŞKİSELLİĞİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ

Giriş.....	302
İnsan-Doğa İlişkilerinin Kavramsallaştırılması	302
İnsan-Doğa İlişkilerinin Kısa Tarihçesi veya Ekolojik Krize Genel Bakış.....	304
İnsan-Doğa İlişkilerine Dair Bazı Kuramsal Yaklaşımlar	311
İnsan-Doğa İlişkiseliliği ve Sürdürülebilirliğin Yeniden Düşünülmesi.....	316
İnsan-Doğa İlişkilerini Nasıl Güçlendirebiliriz?	318
İnsan-Doğa İlişkilerinin Restorasyonu İçin Bazı Kuramsal Yaklaşımlar/Uygulamalar.....	321
Dünyadan ve Türkiyeden Örnekler	324
Sonuç.....	328
Kaynakça.....	331

Yazarlar Hakkında.....	337
-------------------------------	------------

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015).....	6
Şekil 1.2. Çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik.....	10
Şekil 1.3. Gençliğe yatırım: Dünya için daha iyi bir geleceğe yatırım yapmak	20
Şekil 2.1a Dünya ve Türkiye'nin ekolojik ayak izi durumu	46
Şekil 2.1b Türkiye'de ekolojik ayak izi ve biyokapasite.....	46
Şekil 2.2. Türkiye'nin üretim ve tüketime bağlı biyolojik kapasite ve ekolojik ayak izi	47
Şekil 4.1. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma.....	74
Şekil 4.2. Yeşil Kutu.	86
Şekil 6.1. Göçebe hayvancılığın yaygın olduğu alanlar ve topluluklar	117
Şekil 6.2. Dünya'da ortalama kişi başı yurtiçi ulusal gelir dağılımı	122
Şekil 6.3. Dünyada yetersiz beslenme çekenlerin miktarı ve dünya nüfusuna oranı	124
Şekil 6.4. Dünya'da en üst %1'in gelirden aldığı pay dağılımı	129
Şekil 6.5. Dünya'da en üst %10'un gelirden aldığı pay dağılımı	130
Şekil 6.6. Dünya'da alt %50'nin gelirden aldığı pay dağılımı	131
Şekil 7.1. İlk kademede kutudaki tek parçacık kutunun sağında ve solunda eşit olasılıkla bulunacaktır	141
Şekil 7.2. İkinci kademede kutuda eş değer iki parçacık olduğunu varsayarsak, iki parçanın ortada bulunma ihtimali ikisinin köşelerde bulunma ihtimalinden yüksek olacaktır.....	142
Şekil 7.3. Üç parçacık bir kutuya konduğu zaman özdeş parçacıkların olası kombinasyonları	143
Şekil 7.4. Elimizde dört özdeş parçacık olduğunu varsayarsak parçacıkların dağılıma konfigürasyonu bu biçimde olur	143
Şekil 7.5. n parçacık sayısını artırdığımızda düşünce deneyimiz bize normal dağılım verecektir	144
Şekil 7.6. Normal şartlarda bir odadaki gaz moleküllerinin en yüksek ihtimalde bulunma durumları odanın her tarafına eşit dağıldıkları durumları içerir. Yer çekiminin mevcut olduğu durumlarda (yani bir kuvvet olduğu durumda) entropi çekimsel birleşmeye doğru eğilim gösterir.....	145
Şekil 7.7. Kaynakların yeterli ve tehlikenin olmadığı bir ortamda bir popülasyon dengeye kavuşmak için artar, sınırlarından taşar ve sonra da azalır	146
Şekil 7.8. Bir büyüme eğrisi.....	146
Şekil 7.9. Farklı büyüme eğrileri.....	148
Şekil 7.10. İnsan tercihlerinin sıralama sistemine göre karmaşık insan tercihleri sistemi ve küresel zorluklar	150
Şekil 7.11. P2 hiyerarşisi	156
Şekil 7.12. Sürdürülebilirliğin günümüzde birbiri ile eklenmiş üç boyutu	159

Şekil 7.13. Etki-tepki mekanizmasını temel alan bir anlayışta organizmacı anlayışın karşılaştırılması	163
Şekil 8.1. Ekosistem Ekolojisi.....	173
Şekil 8.2. Sürdürülebilir Turizm	182
Şekil 8.3. Dünya Üzerindeki Başlıca Ekolojik Alanlar.....	184
Şekil 8.4. Davis'e (1965) Göre Türkiye'nin Flora Bölgeleri ve Anadolu Diagonali....	185
Şekil 8.5. Hava Kirliliği	188
Şekil 8.6. Su Kirliliği.....	189
Şekil 8.7. Toprak Kirliliği.....	191
Şekil 10.1. Dünya Nüfus Dağılışı Haritası.....	218
Şekil 11.1: Teknoloji/üretim araçlarının değişim hızı.....	241
Şekil 11.2. Sanayinin dönemlendirilmesi.....	243
Şekil 11.3. Doğal Çevre ve Üretim-Tüketim Etkileşimi Modeli.....	245
Şekil 11.4. Dünya nüfusunun artışı.....	249
Şekil 12.1. Coca Cola'nın üçra yerlere ulaşma 'başarısı'	293
Şekil 13.1. Ekosistem unsurları.....	302
Şekil 13.2. İnsan-doğa ilişkilerinin kavramsallaştırılması ve bireysel-toplumsal ölçeklerde ilişkiselliği.....	303
Şekil 13.3. İnsan ayak izinde zaman içerisinde (8000 yıl öncesinden günümüze ve 20 yıl sonrasına) görülen değişim	305
Şekil 13.4. Tarih öncesinden günümüze doğal ortam, insan ilişkileri değişiminin temsili gösterimi	306
Şekil 13.5. Dünya arazi degradasyon haritası	310
Şekil 13.6. İnsanlığın 1970'den günümüze Dünya biyolojik kapasitesini aşması sonucunda 2014 yılı itibariyle 1,5 (bu rakam 2017'de 1,7 olmuştur) Dünya gezegenine ihtiyacı vardır	310
Şekil 13.7. İnsanları doğa ile yeniden bağlamaya yönelik müdahalelerin içsel ve dışsal çerçevede sistem parametrelerinde meydana getirdiği değişiklikler	317
Şekil 13.8. Yanlış arazi kullanımı (üstte) ve arazi yetenek sınıflarına göre arazi kullanımı (altta) örneği.....	323

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Dünyanın en büyük ilk beş şirketin ekonomik değeri	26
Tablo 1.2. Devlet içi çatışmaların çıkış sebepleri.....	28
Tablo 2.1. Çevresel yakınsama sonuçları	44
Tablo 4.1. Sürdürülebilirlik ve Eğitim İlişkisinde Önemli Aşamalar.....	78
Tablo 6.1. Gelir dağılımına göre ülke gruplarının kent nüfusu oranları.....	116
Tablo 6.2. Uluslararası Göçmenler (1980-2015)	118
Tablo 6.3. Yaşadığı ülke dışında doğmuş olan nüfusun yüksek olduğu ülkeler (1 milyon üzeri)	120
Tablo 6.4. Dünyada gecekondü oranının en yüksek olduğu ülkeler.....	125
Tablo 6.5. Türkiye'de 2002-2015 yılları arasında harcamaya dayalı yoksulluk oranları.....	126
Tablo 6.6. Dünya üzerinde tanımlanmış bazı ülke gruplarının toplam milli gelir ve kişi başı milli gelir miktarları (2016).....	128
Tablo 6.7. Dünyada insani gelişmişlik endeksi (İGE) açısından ilk 10 ülke	132
Tablo 6.8. Dünyada insani gelişmişlik endeksi (İGE) açısından son 10 ülke	133
Tablo 6.9. Dünyada gelişmişlik seviyesi gruplarına ve ülke gruplarına göre insani gelişmişlik endeksi (İGE) ve eşitsizlik.....	134
Tablo 7.1. Sürdürülebilirlik İçin Bir Eğitim Programı İçeriği Taslağı.....	166
Tablo 10.1. Dünya Nüfusundaki Gelişmeler, Nüfus Artışı, İkiye Katlama Süresi ve Ortalama Ömür	217
Tablo 10.2. Dünya nüfusunun, 2015, 2030, 2050 ve 2100'de artış tahmini.....	220
Tablo 12.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun İşletmeye ve Paydaşlarına Sağlayacağı Faydalar	261
Tablo 12.2. İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri	264
Tablo 12.3. UNESCO Türkiye'de somut kültürel miras öğeleri	280
Tablo 12.4. UNESCO Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi.....	283
Tablo 12.5. Kültürel Miras Konusu ile İlişkili Uluslararası Sözleşmeler	289
Tablo 13.1. Endüstri Çağı ve Ekoloji Çağı arasındaki düşünsel farklılıklar.....	320

1. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE KULLANIM ALANLARI

Prof. Dr. Nurettin ÖZGEN - Ankara Üniversitesi

Kazanımlar

Bu bölümün sonunda öğrenci/okuyucu,

- Sürdürülebilirlik kavramının etimolojisi ve gelişimini öğrenecek
- Kavramın disiplinlerarası bir kapsam ve içeriğe sahip olduğunu kavrayacak
- Sürdürülebilirlik ve ortaklaşma kültürüne ilişkin bağlantıları tanımlayabilecek
- Eğitim ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi anlayacak
- Sürdürülebilir kalkınma ile ideolojik bağlamlar arasındaki ilişkiselliği kavrayacak
- Sürdürülebilir kalkınma için, eleştirel eğitimin önemini fark edecek
- Geleceğin toplumu için, gençliğe yatırımın en önemli gereklilik olduğunu kavrayacak.

İçindekiler

- Sürdürülebilirlik kavramı ve etimolojisi
- Sürdürülebilir kalkınma kavramı ve temel bileşenleri
 - Çevresel sürdürülebilirlik
 - Sosyal sürdürülebilirlik
 - Ekonomik sürdürülebilirlik
- Disiplinlerarası bir kavram olarak Sürdürülebilirlik
- Toplumsal ekoloji ve ortaklaşma kültürünün geliştirilmesi
- Eğitim ve sürdürülebilirlik
- Resmi ideolojinin aygıtladığı bir eğitim sistemi sürdürülebilir değildir
- Eleştirel eğitim: “Yaşanılabilir bir ortak yaşamı inşa etmek”
- Gençliğe yatırım: Sürdürülebilir bir dünya için geleceğe yatırım yapmak
 - İnsanlar
 - Dünyamız
 - Ortaklıklar
 - Barış
 - Refah
- Sonuç

Sürdürülebilirlik Kavramı ve Etimolojisi

Latince, *sustinere* ve *sus tenere* (dayanmak, ayakta kalmak, desteklemek, korumak, sürdürmek) ve *susceptibilis* (ing: capable, sustainable, susceptible; tr: yetenekli, sürdürülebilir, duyarlı) kavramlarından türetilen sürdürülebilirlik (*sustainability*) kavramı, etimolojik olarak 13. Yüzyıl ile refere edilmektedir (The Online Etymology Dictionary, 2019). Kavram 1290'dan beri İngilizcede kullanılmaktadır (Redclift, 2005:192).

Sürdürülebilir kavramının ortaya çıkışı eski olsa da, yaygın kullanımı özellikle 1972'den sonra olmuştur. Sürdürülebilirlik (*sustainability*) kavramı, esas itibarıyla; sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak anlamlarında kullanılmaktadır. Bu etimolojik tanımlamalar, özellikle doğa eksenli ve çevresel sorunlara/ tahribatlara dikkat çekmek amaçlı farkındalıklar şeklinde ileri sürülmüştür. Doğaya ve çevreye zarar vermeden, doğanın sunduğu sınırlı kaynaklardan yararlanmayı olabildiğince uzun bir süreye yaymak, benzer şekilde toplumsal ilişkilerde de adil ve çoğunlukçu bir yetki ve paylaşımına açık, şeffaf yönetsel ilişkiler manzumesini etkin kılmaktır. Böylelikle hem doğanın ürettiği veya insanın doğadan temin ettiği sayısız yaşamsal gereksinimler, hem de sosyokültürel ve ekonomik ilişkilerde topluma dair envai çeşit etkileşimlerle birlikte yaşama becerisinin sağlanması ve buna ilişkin toplumsal sistemlerin inşa edilmesine dair tüm müspet yaşamsal temalar *Sürdürülebilirlik* kavramının kapsamına girmektedir.

Sürdürülebilirlik, yaşamsal pratiklere dair standartların ve beklentilerin hayata geçirilmesi çabasıdır. Toplumun çevreye/doğaya yönelik eylem ve tüketim alışkanlıklarındaki düzensizlik ve adaletsizliğine ilişkin bir odaklanmadır. Maddi üretim ve tüketim süreçleri toplumsal olduğu kadar çevreseldir. Sürdürülebilirlik çevreye/doğaya duyarlı, toplumsal adalet odaklı ve disiplinler üstü bir muhtevaya sahiptir. Yerkürede, tüm canlıların paydaş kılındığı bir yaşamı öncelikli kılan ve geleceğe dair beklentilerin de hesaba katıldığı bir paydaş olma ve ortaklaşma çabasının tarifidir sürdürülebilirlik olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışı esasen yaşamsal kaynakların kullanımı ve yönetimi konusunda çağımız toplumunun görev ve sorumluluklarına dikkat çekmek ve farkındalık yaratmaya yönelik olarak ortaya çıkmış olsa da günümüzde sosyal ve ekonomik boyut da en az çevre kadar önemli temel konular olarak gündem oluşturmaktadır. Böylelikle çevresel, ekonomik ve sosyal eksenli olmak üzere, üç önemli temel yaşamsal bağının, gelecek nesiller de dâhil olmak koşuluyla, yaşama dair bir standardın ve güvence altına alabildiğimiz müspet bir ortalama yaşam kalitesinin küresel ölçekte yaygınlaştırılması, sürdürülebilir kalkınmanın temel odağını oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, farklı bakış açılarına ve zengin bir literatüre sahiptir. Bu bağlamda, mevcut yapı, nesne veya durumun kalıcı veya sürekli olmasının korunması (Meadowcroft, 1997:168), nitelikli ve yaşamsal pratiklerin bilimsel verilerle ve yasal açıdan desteklenebilir olan müspet koşulların devam edilmesi (Ratiu, 2013:127), toplumsal yaşam pratiklerinin ilerlemeci ve kontrollü tutumlarla sürekli kılınmaması (Gazibey, Keser, Gökmen, 2014:514) ve dünyanın mevcut kaynaklarının korunarak, gelecek nesillerle paylaşılması (Karabıçak, Özdemir, 2015: 44) şeklinde özetlenebilen temel yaklaşımlar bulunmaktadır.

Genel bir tanımlamayla, sürdürülebilirlik kavramı, gelişkin dünya toplumunun çevreye/doğaya ilişkin eylemlerinin bir öz eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşın, az gelişmiş toplumlarda ise, daha çok sosyal ve ekonomik adaletsizlikler bağlamında dikkat çeken ve buna ilişkin çeşitli uluslararası toplantı, bilimsel çalışma ve önerilerin geliştirildiği gündemler oluşturulmuştur. Bu nedenle, “büyüme, gelişme ve kalkınma” kavramlarının kullanımı aslında ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyiyle yakından ilgilidir. *Kalkınma* kavramı daha çok az gelişmiş ülkeler için kullanılırken, *büyüme* ya da *gelişme* kavramları ise genellikle gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Temel Bileşenleri

Sürdürülebilirlik ve *kalkınma* kavramları literatürde çoğunlukla birlikte kullanılan ve oldukça geniş bağintısal örüntülere sahip bir kapsamı ifade eder. Sürdürülebilirlik, genel olarak yaşamsal form, gereklilik ve ilgili nesnelere koruma, sürdürme ve devam ettirme anlamını içermekte, *kalkınma* ise daha çok iktisadi bir kavram olarak gelişmekte olan ülkelerin/ toplumların daha çok ekonomik eksensiz gelişimlerini tanımlar. Gelişmiş ülkeler için ise daha çok ekonomik büyüme kavramı kullanılmaktadır.

Sürdürülebilirliğe ilişkin kaygılar Malthus ve Jevons gibi kimi 18. ve 19. yüzyıl iktisatçılarına kadar götürülebilse de “*sürdürülebilir kalkınma*” kavramının doğuşu 20. yüzyılda çevreye ilişkin kaygıların ortaya çıkışına rastlamaktadır (Yeni, 2014). Küresel ölçekte ve uluslararası toplantı ve yayınlanan raporlarla [1972 *Stokholm Konferansı*, 1987 *Brundtland Raporu*, 1992 *Rio Zirvesi*, 1997 *Kyoto Protokolü*, 1997 *Küresel Raporlama Girişimi*, 2000 *Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi*, 2003 *Paris Sözleşmesi*, 2012 *BM Rio+20: İstedığımız Gelecek* ve 2015 *Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Ajandası)*] sürmüştür. Bu tür gelişmeler, 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde de önemli gelişmeler kaydetmiş ve gündem oluşturmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, yalnızca çevre ile ilintili bir kavram olarak kalmamış; iklim ve yaşamsal formlardan, ile-